

Barbara Riman

130 let slovenskega združevanja na Hrvaškem

Izvleček

Skozi zgodovino se je mnogo posameznikov iz slovenskih krajev odseljevalo v različne hrvaške kraje. Zaradi nove kulture in drugačnega jezikovnega okolja so začeli pogrešati svojo kulturo in materni jezik, zato so številni priseljenci sodelovali pri ustanavljanju slovenskih društev na Hrvaškem oziroma so se vključili v delovanje že obstoječih. Od prvega slovenskega društva na Hrvaškem, ki je bilo ustanovljeno leta 1886, pa do danes je na Hrvaškem delovalo enainpetdeset društev. Cilj prispevka je prikazati kontinuiteto slovenskega organiziranja na območju današnje Hrvaške. Proučeni so funkcioniranje slovenskih društev, najpomembnejše karakteristike določenih obdobjih slovenskih društev in tudi nova periodizacija delovanja vseh do sedaj zabeleženih slovenskih društev.

Ključne besede: Slovenci na Hrvaškem, izseljenstvo, slovenska društva, kulturno delovanje

130 years of the Slovene associating in Croatia

Abstract

Throughout history many individuals from the Slovene territory migrated to different parts of Croatia. Due to new culture and different language they started missing their own culture and mother tongue; so many new settlers participated in establishing Slovene associations in Croatia and joined the existing ones. From the first Slovene association in Croatia, founded in 1886, until today, there have been 51 associations in Croatia. The article presents the continuity of the organized activities of Slovenes in the today Croatia, focusing on the activities of the Slovene associations, their most important characteristics and the new periodization of all the so far registered Slovene societies.

Key words: Slovenes in Croatia, emigration, Slovene associations, cultural activities

1 Združevanje priseljencev

Izseljevanje je ena izmed trajnih značilnosti življenja slovenskega naroda. Najmočnejše je bilo v drugi polovici devetnajstega stoletja, ko gre za priseljevanje na območje današnje Hrvaške, pa je možno trditi, da se je največ prebivalcev iz današnjih slovenskih krajev priselilo v času med dvema svetovnjima vojnama. Od tistih, ki so odšli s svojih domov, so se nekateri vrnili, večina pa jih je ostala v novih »domovinah«. Odseljevanje je ostalo prevladujoč trend tudi naslednjih petdeset let dvajsetega stoletja (Zupančič 2003, 72–73).

Mladi in starejši ter tudi cele družine so odhajali na druge kontinente, v zahodnoevropske države in tudi v bližje kraje, ki so bili v isti državi. Prav tistih, ki so se odselili v drugi del iste države, dolgo niso zaznali kot izseljence, za katere bi bilo treba skrbeti, saj se je o »diaspori« začelo govoriti šele v dvajsetih in tridesetih letih dvajsetega stoletja. To so bili tisti, ki so iskali svoj kruh v neslovenskih deželah iste države (Drnovšek 2012, 89), torej v pokrajinah tedanje Avstro-Ogrske, Kraljevine Jugoslavije ali Socialistične federativne republike Jugoslavije (v nadaljevanju SFRJ). Čeprav se je na njih gledalo kot na posameznike, ki niso migranti v pravem smislu te besede, je vseeno pomembno poudariti, da so bili obkroženi z drugačno kulturo in v okolju drugačnega jezika (Drnovšek in Kalc 2014, 112). Prva generacija priseljencev in tudi njihovi potomci, ki so živeli v neslovenskem okolju, so bili namreč pogosto brez možnosti ohranjanja kulturnih navad in jezika, razen v svoji ožji družini. Veliko izseljencev iz slovenskih krajev je izbiralo tudi današnje hrvaške kraje za svoj novi dom. In verjetno so prav zaradi kulturnih razlik številni imeli potrebo po sodelovanju v združenjih, v katerih so se lahko pogovarjali v svojem »domačem« jeziku in so lahko vsaj deloma živeli svojo kulturo.

Potrebo po združevanju so predvsem imeli in še vedno imajo posamezniki, ki so zapustili svoje ognjišče. Priseljenci so v novem okolju pogrešali občutek pripadnosti, ki so ga imeli v domačem kraju. Novo okolje in nove okoliščine so jim bili čudni in tuji. To se predvsem nanaša na prvo generacijo izseljencev. Jezikovna drugačnost in drugačna kultura sta jim bili veliki oviri za vključevanje v vsakdanjost novega okolja. Ta občutek osamljenosti je bil pogosto pomemben pri odločanju za vključevanje v že obstoječe društvo oziroma želji, da bi se vključili v ustanavljanje novega društva. Postajali so člani slovenskih društev, ki v glavnem niso imela političnih ambicij, temveč so bila nosilci socialne (samo)pomoči ter so imela humanitarne, prosvetne in kulture vloge (Drnovšek 2012, 111).

Danes je lažje, saj so sodobni ekonomski migranti s člani svoje družine povezani prek modernih načinov komunikacije (medmrežje, telefonija itn.).

Posamezniki iz današnjih slovenskih krajev so prihajali v različne hrvaške kraje. Če pogledamo podatke o združevanju priseljencev iz današnjih slovenskih krajev, je možno trditi, da je bilo združenj relativno veliko. Od prvega združenja do konca leta 2015 je obstajalo enainpetdeset znanih društev. Za nekatera, ki so delovala med dvema svetovnjima vojnoma, pa se je izvedelo šele pred kratkim.

Prav ta nova spoznanja so spodbudila nastanek tega prispevka, prav tako želja, da se čim celoviteje prikaže delovanje slovenskih društev na Hrvaškem na neki splošni ravni v njihovih 130 letih, kolikor je minilo od ustanavljanja prvega slovenskega društva na območju današnje Hrvaške.

Cilj prispevka je prikazati kontinuiteto slovenskega organiziranja na območju današnje Hrvaške od leta 1886.¹ Poudariti želimo dve osnovni funkciji delovanja slovenskih društev v teh 130 letih. Poskušali bomo prikazati, kako sta se ti dve funkciji spreminjali in prepletali od podporne in podporo-kulturne do samo kulturne, ki prevladuje v današnjih slovenskih društvih na Hrvaškem (Josipovič in Kržišnik - Bukić 2010, 175). Pomemben doprinos tega prispevka pa bo dopolnjena in nova periodizacija slovenskih društev, nastala na podlagi periodizacije iz leta 1995 (Kržišnik - Bukić 1995, 133–188), ki je potrebna zaradi prej omenjenih novih spoznanj o zgodovini slovenskih društev na Hrvaškem.

268
269

2 Slovenska združenja na Hrvaškem v literaturi

Temelj za prikaz delovanja slovenskih društev na Hrvaškem in tudi iztočnice za nadaljnje raziskovanje izhajajo iz obstoječih publikacij. Kot je bilo pričakovati, se ob primerjavi obstoječe literature s količino in kvalitativnimi dosežki literature o slovenskih združenjih v drugih delih sveta lahko zaključijo, da se je o društvih v zahodnoevropskih državah in o tistih na drugih kontinentih pisalo več.²

Slovenska društva na Hrvaškem, njihovo ustanavljanje, delovanje in usihanje niso teme, ki bi vzbujale širok interes tako znanstvenikov kot širše javnosti. Čeprav je delovanje članov v različnih slovenskih združenjih nekaj, kar je bolj vidno in včasih pušča močne sledi. O tej temi so pisali predvsem slovenski znanstveniki, šele v zadnjem času tudi hrvaški in posamezniki slovenskega rodu na Hrvaškem, ki so tudi sami vključeni v delovanje kakega sodobnega slovenskega združenja na Hrvaškem.

Do sedaj je bilo objavljeno nekaj znanstvenih in strokovnih prispevkov. Tu bodo omenjeni kronološko, ne glede na njihovo kvalitativno ali kvantitativno vrednost.³

Vsekakor je pomembno omeniti, da so prvi interes za (samo)organiziranje in združevanje Slovencev na območju nekdanje Jugoslavije, potem pa tudi na območju današnje Hrvaške, kot temo raziskovanja izkazali zaposleni na Inštitutu za narodnostna vprašanja, predvsem dr. Vera Kržišnik - Bukić. Delovala je v smeri afirmacije raziskovanja življenja in delovanja priseljencev iz današnjih slovenskih krajev na območje Hrvaške že od leta 1995, ko je bil natisnjen zbornik *Slovenci v Hrvaški*. V zborniku je med drugimi pomemben prispevek *O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev* (Kržišnik - Bukić 1995, 133–188). Avtorica poleg pregleda do tedaj poznanih slovenskih društev in različnih drugih oblik združevanja podaja pomemben teoretičen okvir o samoorganiziranju in o tem, kaj te oblike združevanja pomenijo za manjšinsko etnično skupino v večinskem etničnem družbenem okolju (Kržišnik - Bukić 1995, 133).

Drugo pomembno delo o slovenskih združenjih na Hrvaškem je knjiga Silvina Jermana in Ilinke Todorovski *Slovenski dom v Zagrebu: 1929–1999*, napisana v slovenščini. V knjigi je predstavljen zgodovinski pregled delovanja Slovenskega doma v Zagrebu od začetka pa do leta 1999, ko je društvo praznovalo sedemdeset let obstoja (Jerman in Todorovski 1999).

V prispevku *Slovenci v hrvaški Istri od Unije Slovencev za županijo istrsko do prvega organiziranega društva Slovencev v hrvaški Istri* je avtorica Karmen Medica pisala o ustanavljanju in prvih letih delovanja Slovenskega kulturnega društva Istra s sedežem v Pulju. V prispevku je predstavila Slovence v hrvaški Istri skozi pogovor s prvo predsednico društva Alojzijo Slivar (Medica 2005, 196–205).

Franc Strašek je pisal o slovenskih društvih v Zagrebu. V prispevku je podal kronološki pregled slovenskih združenj od leta 1904 do danes za območje celotne Hrvaške. Popis društev je nepopoln, poudarek pa je na območju Zagreba – avtor med drugim navaja društvo, ki je bilo politično društvo Jugoslovanske radikalne zajednice: Akademski klub jugoslovanske radikalne skupnosti Slovenski jug in ne slovensko društvo, kot trdi avtor (Strašek 2006, 97–104).

O Slovenskem društvu Triglav v Splitu sta pisali tudi Ivana Lučev in Marina Perić (Lučev in Perić 2006, 137–144).

Prikaz delovanja slovenskih društev v času pred prvo svetovno vojno na Reki je podala Barbara Riman v članku *Slovensko društvo na Rieci*. Skupaj s Kristino Riman sta napisali članek *Djelovanje slovenskog doma KPD »Bazovica« u Rijeci* (Riman in Riman 2007, 55–65).

O delovanju Slovenskega doma KPD Bazovica sta poleg prej omenjenega prispevka napisali tudi knjigo in prikazali petinšestdesetletno delovanje društva (Riman in Riman, 2008). Leta 2012 je bila knjiga prevedena v slovenski jezik (Riman in Riman 2012).

O omenjeni tematiki sta pisala tudi Vera Kržišnik - Bukić in Damir Josipovič leta 2010 v knjigi *Slovensko-hrvaški obmejni prostor: etnične vzporednice med popisi prebivalstva po letu 1991*, ki je izšla v knjižni zbirki Instituta za narodnostna vprašanja *Medetnični odnosi v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško* kot tretji zvezek. V knjigi je prikazana širša problematika društvenega samoorganiziranja Slovencev na Hrvaškem (Josipovič in Kržišnik - Bukić 2010, 153–157). Hkrati pa so navedena vsa slovenska društva, ki delujejo na Hrvaškem tudi danes.

O delovanju Slovenskega društva Danica v Pasjaku, ki je delovalo med letoma 1924 in 1928, je pisala Barbara Riman (Riman 2010, 133–142).

Pomembno se zdi omeniti tudi članek Filipa Škiljana, enega izmed redkih hrvaških znanstvenikov, ki je pokazal zanimanje tudi za slovenske teme na Hrvaškem. V članku *Pisanje slovenskog časopisa Odmev 1932. i 1933.* je Škiljan dal poseben poudarek temam in člankom, natisnjenim v slovenskem časopisu *Odmev*, ki ga je izdajalo slovensko društvo v Zagrebu v letih 1932–1933 (Škiljan 2011, 139–162).

V prispevku *Doseljavanje slovenskog stanovništva s današnjeg prostora Republike Slovenije u Pulu do 1918. godine* je Barbara Riman predstavila delovanje slovenskih društev pred prvo svetovno vojno v Pulju (Riman 2011, 68–84).

V letu 2011 je slovenski prevod doživela tudi knjiga *Fluminensia Slovenica* Irvina Lukežića, v kateri omenja samo nekatera slovenska društva, ki so delovala na območju današnje Reke (Lukežić 2011, 244–245).

Leta 2013 je bil objavljen članek *Manjšine in mediji med teorijo in empirijo: izkušnja Slovenskega kulturnega društva Istra iz Pulja* avtorice Karmen Medica. V članku tematizira pomen prisotnosti etničnega oziroma manjšinskega elementa v medijih. Posebej pa je predstavljena izkušnja nastanka, delovanja in uveljavljanja Slovenskega kulturnega društva Istra v Pulju na primeru sodelovanja z mediji (Medica 2013, 19–36).

V prispevku *Čitaonicu je osnovala »šaka braće Slovencah« u želji »da pokažu svietu, da se znadu ponosit svojim dičnim imenom, svojim milim jezikom«: slovenska društva u Puli od 1886. do 2011. godine* (Riman 2013a, 143–165) je podan kronološki pregled delovanja slovenskih društev v Pulju od prvega evidentiranega na območju današnje Hrvaške, torej leta 1886, do sodobnih dejavnosti Slovenskega društva Istra, ki deluje v Pulju od leta 2001 dalje.

V letu 2014 je izšla znanstvena monografija *Priseljevanje in delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora* urednice Janje Serafin Žitnik. (Serafin Žitnik 2014). Med številnimi poglavji je za tu omenjeno tematiko najpomembnejše poglavje *Prerez zgodovine slovenskih kulturnih društev v jugoslovanskem prostoru*. Želja urednice in avtorice izpostavljenega poglavja je bila, da vsaj v grobih potezah prikaže delovanje slovenskih društev na območju celotne nekdanje Jugoslavije in tudi na območju današnje Hrvaške. S primerjavo dosedanjih publikacij je pripravila objektivno sliko o delovanju in razvoju slovenskih združenj skozi hrvaško-slovensko zgodovino, vendar so se hkrati v besedilo prikradle napake, ki so jih naredili prejšnji avtorji, ki so pisali o slovenskih združenjih na Hrvaškem (Serafin Žitnik 2014, 137–179).

Istega leta je izšel prispevek *Slovenska društva u Hrvatskoj između dva svjetska rata (1918.-1941.)* avtorice Barbare Riman. V prispevku je prikazano ustanavljanje in delovanje slovenskih društev med dvema svetovnima vojnama na območju Kraljevine Jugoslavije. Društva pa je možno zaslediti od Zagreba in Karlovca do Osijeka in Slavonskega Broda (Riman 2014a, 101–130).

Zelo kratke orise o slovenskih društvih na Hrvaškem sta predstavila tudi Filip Škiljan in Damir Josipovič v prispevku *Nekatere novejšje dileme razvoja slovenske manjšine na Hrvaškem s poudarkom na območju ob meji s Slovenijo* (Škiljan in Josipovič 2014, 31–50).

Pomembno se zdi delo avtorja Filipa Škiljana *Slovenci u Varaždinskoj županiji i Varaždinu*, ki je izšlo decembra 2015 (Škiljan 2015).

Samo ustanavljanje Slovenskega kulturnega društva Nagelj iz Varaždina se omenja tudi v članku *Migracije Slovenaca na područje sjeverozapadne Hrvatske (Varaždinska i Krapinsko-zagorska županija)* (Škiljan in Vukić 2015, 186).

O slovenskih združenjih in pripadnikih slovenske skupnosti pa se piše še naprej in je tako treba omeniti, da je trenutno v tisku knjiga več avtorjev o Slovenskem društvu Snežnik iz Lovrana. Glavna urednica je Marjana Mirković.

Kot je razvidno iz predstavljenih tiskanih publikacij, se je o slovenskih društvih vedno pisalo in so bili omenjeni različni vidiki njihovega delovanja.

Ta literatura je zelo pomembna in vpliva na boljše razumevanje življenja slovenskih društev na Hrvaškem tako v zgodovini kot v današnjem času. S pomočjo omenjenih publikacij, z njihovo analizo in s podatki iz primarnih

in sekundarnih virov je možno narediti splošne teoretične zaključke, temelječe na 130 letih obstoja slovenskih združenj na Hrvaškem.

3 O slovenskih društvih na Hrvaškem v zadnjih 130 letih

Za slovenska društva, ki so delovala na območju današnje Hrvaške, so značilni pomembni dejavniki, ki jih je možno primerjati. Nekateri so se s časom spreminjali, za druge pa je možno trditi, da so konstantni in da so se spreminjali minimalno. Tako je treba omeniti: (a) identifikacijske dejavnike, (b) iniciatorje združevanja (ustanovitelje) in (c) razloge vključevanja posameznikov. Zdi se, da so ti dejavniki obstajali in bili pomembni za ustanavljanje in delovanje vsakega v tem prispevku omenjenega društva.

Na občutek pripadnosti določeni skupnosti sta vplivala dva pomembna identifikacijska dejavnika: jezik in kultura (Drnovšek 2012, 23). Prav uporaba idioma (tistega, ki so ga govorili v svojem rodnem kraju) je bila pomembnejša kot pripadnost narodu in jezik je bil pomembnejši pri povezovanju. Pomembno vlogo pa je imela tudi kultura (Riman 2014a, 102) oziroma kulturni obrazci, ki so jih usvojili v kraju rojstva in so pomembno vplivali na ohranjanje narodne zavesti. Da bi se združenjem pridral čim večji pomen in predstavila njihova usmeritev, so pogosto nosila imena slovenskih kulturnih velikanov ali simbolov, ki so znameniti za slovenske kraje (Budja 1996, 230). Tako so društva na primer nosila imena France Prešeren, Simon Gregorčič ali pa so bila poimenovana po tradicionalnih slovenskih nacionalnih simbolih: Lipa, Triglav⁴ itn.

Čeprav so se priseljenci delili tudi po veri, občutku regionalne pripadnosti in politični pripadnosti, na območju današnje Hrvaške to niso bili dejavniki, na podlagi katerih bi se ustanavljalo društvo oziroma je to bila sekundarna vrednost. Takih slovenskih društev na Hrvaškem, ki bi v samem ustanovitvenem procesu imela poudarek na političnih ali religioznih elementih, je bilo izjemno malo, in sicer v času med dvema svetovnimi vojnama v Zagrebu.⁵

Eden izmed prvih pogojev, da bi prišlo do nekakšne oblike združevanja, je dejstvo, da obstaja določeno število posameznikov (Kržišnik - Bukić 1995, 133), ki se zavedajo svoje »drugačnosti«. Da pa bi društvo, v tem primeru slovensko, bilo ustanovljeno, ni bilo dovolj, da je bilo na določenem območju dovolj posameznikov iz današnjih slovenskih krajev. Če ni bilo osebe, ki je imela idejo ali potrebo za organiziranje v nekakšno združenje, potem ni prišlo do ustanavljanja in delovanja. Prav intelektualci, najpogosteje duhovniki, učitelji in učiteljice, so bili najpomembnejše osebe v tem

novem okolju. Ti so se zavedali pomembnosti ohranjanja kulture in jezika ter so pogosto delovali kot iniciatorji ustanovitve društev (Drnovšek 2012, 33). Pomembno se zdi omeniti Slavoljuba Makaroviča in njegovo ustanavljanje »Slovenskog prosvetnog društva Danica« v Pasjaku, danes mali hrvaški vasi na meji med Slovenijo in Hrvaško. Možno je trditi, da je bilo ustanovljeno prav slovensko društvo, ker je bil ustanovitelj slovenski učitelj. Ali bi bilo z enako strukturo članstva ustanovljeno slovensko društvo, če bi bil iniciator hrvaški učitelj? Po drugi svetovni vojni je društvo nosilo ime »Prosvjetno društvo Stanko Spinčić« in se več ne omenja pridevnik slovensko (Riman 2010, 134–135).

Tako je na primerih nekaterih društev možno ugotoviti, da so bili v glavnem ustanovitelji in idejni začetniki »učene« osebe. Vendar pa so pogosto pomembno vlogo imeli tudi obrtniki, ki so dojemali težave, s katerimi so se srečali priseljenci, in so se zavedali pomembnosti slovenskega jezika in kulture pri vseh, predvsem pa pri najmlajših. Te osebe dostikrat niso imele možnosti, ne finančnih ne prostorskih, in so večinoma naredile toliko, kolikor so jim dopuščale materialne in druge okoliščine.

Za veliko ustanoviteljev in oseb, ki se pogosto omenjajo v zgodovini nekaterih slovenskih društev, se ne ve natančno, kaj je bil njihov poklic ali katere šole so končali, je pa pri nekaterih društvih vidno, da so imela podporo oseb, ki so imele končane visoke šole. Tako je tu treba omeniti delovanje Narodne knjižnice in čitalnice v Zagrebu, ki je svoj čas uspela v svoje delovanje vključiti zelo močan intelektualno-znanstveni krog v Zagrebu (Kržišnik - Bukić 1995, 151; Riman 2014a, 119). Nadalje je treba omeniti, da je bilo tudi Slovensko društvo KPD Bazovica ustanovljeno na iniciativo reške slovenske učiteljice Zore Ausec, ki je izjemno veliko naredila za slovensko skupnost na Reki v času po drugi svetovni vojni (Riman 2013b, 363–378; Riman 2014b, 535–554). Vsekakor bi bilo treba narediti pregled iniciatorjev ustanavljanja slovenskih društev na Hrvaškem po letu 1991. Čeprav se zdi, da je bilo njihovo delo skromno, je njihov prispevek k ohranjanju slovenstva v izseljenstvu pomemben in dragocen ter bi bilo treba po eni strani njihovo delovanje zabeležiti in ovrednotiti, po drugi strani pa brez vedenja o njihovem prispevku ni možno razumeti celotne problematike ohranjanja slovenstva v tujini.

Pogosto se je delovanje omenjenih društev spreminjalo zaradi tega, ker so bila tesno povezana z zakonskimi okviri in zakonskimi določbami ter odvisna od lokalnih oblasti, ki so lahko bile bolj ali manj naklonjene priseljencem in različnim oblikam njihovega združevanja.

Medtem ko so bili prej omenjeni dejavniki prisotni pri vsakem slovenskem društvu na Hrvaškem, pa so bile funkcije društev različne. Tako se pri

analizi delovanja slovenskih društev na Hrvaškem zdi, da obstajata primarno dve funkciji društev, ki sta se pogosto tudi prekrivali.

Če pogledamo to združevanje na območju današnje Hrvaške, lahko opazimo, da društva niso bila sama sebi namen, temveč so bile funkcije delovanja različne, poudarek pa je bil na tem, da se pomaga priseljencem. Tako so združenja imela eno pomembno funkcijo, to je podporno funkcijo. Ko se je začelo s prvimi združevanji, je to bila tudi primarna funkcija: humanitarna, podporna; kmalu pa se je pojavila tudi druga funkcija, ki je bila prosvetna, kulturna. Usmeritev delovanja društva, katere namen je bil uresničiti določene funkcije, se je spreminjala in je bila adekvatna z aktualnimi potrebami članov društva, možno pa je trditi, da sta ti dve funkciji, torej podporna in kulturna, vidni v delovanju vsakega izmed omenjenih slovenskih združenj na današnjem območju Hrvaške. Prav ta dvojnost funkcij društev je med tistimi značilnostmi slovenskih društev na Hrvaškem, prek katerih so izpolnjevala svojo nalogo in postala sestavni del zgodovine.

Da bi pridobili celoten vpogled v delovanje slovenskih društev, pa tudi za analizo načina ustanavljanja, delovanja in usihanja slovenskih združenj na Hrvaškem, so posebno pomembni pregled razvoja dogajanj, vpogled v kontekst internih (ki se nanašajo na društva) in eksternih (ki se nanašajo na okolje) pogojev življenja in dela društev, njihova vključenost v okolje ter pogojenost s splošnimi zgodovinskimi dogajANJI v določenem času.

Tako izdelana periodizacija je pomembna, med drugim za vrednotenje slovenskih združenj, vključenih v hrvaško kulturno zgodovino.

Možno je določiti pet obdobij v zgodovini slovenskega samoorganiziranja na Hrvaškem:

1. obdobje: delovanje slovenskih društev od osemdesetih let devetnajstega stoletja do začetka prve svetovne vojne;
2. obdobje: delovanje slovenskih društev med obema svetovnima vojnama;
3. obdobje: delovanje slovenskih društev v času druge svetovne vojne;
4. obdobje: delovanje slovenskih društev med letoma 1945 in 1990;
5. obdobje: delovanje slovenskih društev od leta 1991 naprej.

Prikazana periodizacija ima svoje temelje v periodizaciji, ki jo je naredila Vera Kržišnik - Bukić (1995, 133–188).

Društva, ki so delovala v zgoraj določenih obdobjih, imajo določene karakteristike. Te karakteristike se razlikujejo od obdobja do obdobja zaradi različnih zgodovinsko-političnih dogodkov in zakonskih normativov o združenjih, ki so veljali v določeni državni tvorbi.

Tabela 1: Slovenska društva na Hrvaškem, 1886–2016.⁶

zap. št.	naziv društva	mesto delovanja	čas delovanja
1. obdobje: od sredine devetnajstega stoletja do začetka prve svetovne vojne			
1.	Čitaonica	Pulj	1886– ?
2.	Slovensko društvo v Pulju	Pulj	1904– ?
3.	Slovensko kulturno-prosvetno društvo	Karlovac	1905– ?
4.	Slovenska narodna čitaonica	Pulj	1908– ?
5.	Slovenska Lipa	Zagreb	1908–1913
6.	Slovensko društvo na Reki	Reka	1909–1912
7.	Skup Slovenaca	Pulj	1911– ?
8.	Slovensko izobraževalno in podporno društvo v Voloski – Opatiji	Opatija – Volosko	1911–1914
9.	Slovensko društvo Reka	Reka	1912–1913
10.	Slovensko pevsko – zabavno in podporno društvo v Puli	Pulj	1913 – ?
11.	Slovenski klub Ščipalnik	Reka	1913 – ?
2. obdobje: med obema svetovnima vojnama			
12.	Akademsko društvo Triglav	Zagreb	1920–1941
13.	Jugoslovansko katoliško akademsko društvo Danica	Zagreb	1923– ?
14.	Slovensko prosvetno društvo Zagreb	Zagreb	1924–1925
15.	Slovensko prosvetno društvo Danica	Pasjak	1924–1928
16.	Marijina družba	Zagreb	1925–1941
17.	Slovensko prosvetno in humanitarno društvo Simon Gregorčič na Sušaku	Sušak	1927–1939
18.	Slomškovo prosvetno društvo v Zagrebu	Zagreb	1927–1941
19.	Slovensko prosvetno društvo	Zagreb	1928–1941
20.	Slovensko pevsko društvo 1928.	Štrigova	1928 ⁷ – ?
21.	Kulturno-prosvetno društvo Slovenski dom Triglav	Karlovac	1930– ?
22.	Narodna knjižnica in čitalnica	Zagreb	1930–danes
23.	Slovensko izobraževalno in pevsko društvo Prešeren	Slavonski Brod	1930–1933
24.	Klub Slovenaca	Split	1931 ⁸ – ?
25.	Podružnica Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani	Split	1931–1939 ⁹

26.	Dekliško zavetišče Naš dom Zagreb	Zagreb	1932–1936
27.	Društvo akademikov komercialistov Slovenije	Zagreb	1935– ?
28.	Dekliško društvo Ognjišče	Zagreb	1936– ?
29.	Slovenski oktet Slok	Zagreb	1937–1938
30.	Slovensko prosvetno in podporno društvo v Osijeku	Osijek	1938– ?
31.	Slovensko prosvetno društvo Kustošija	Zagreb	1939–1941
32.	Vincencijeva konferenca sv. Cirila za slovenske akademike v Zagrebu	Zagreb	1940– ?
3. obdobje: med drugo svetovno vojno			
	Slovensko prosvetno društvo Narodni dom	Zagreb	1941–1945 in nadaljevanje po drugi svetovni vojni
4. obdobje: med letoma 1945 in 1990			
33.	Slovensko društvo KPD Bazovica	Reka	1947–danes
34.	Kulturno prosvetno društvo Slovenski dom – Triglav	Karlovac	1951–70. let 20. stoletja
	Kulturno-prosvetno društvo Slovenski dom	Zagreb	Nadaljevanje iz vojnega in predvojnega časa
36.	Slovensko društvo France Rožman	Osijek	1946–1948
37.	Slovensko društvo Stane Sever	Osijek	1971–1976
5. obdobje: od leta 1991 do danes			
38.	Slovensko prosvetno društvo Triglav	Split	1992–danes
39.	Slovensko kulturno društvo dr. France Prešeren	Šibenik	1997–danes
40.	Slovensko društvo Istra	Pulj	2001–danes
41.	Slovensko kulturno društvo Lipa	Dubrovnik	2001–danes
42.	Slovensko kulturno društvo Lipa	Zadar	2004–danes
43.	Slovensko kulturno društvo Snežnik	Lovran	2005–danes
44.	Slovensko kulturno društvo Stanko Vraz	Osijek	2006–danes
45.	Društvo Slovencev Labin	Labin	2006–danes
46.	Kulturno društvo Slovenski dom Karlovac	Karlovac	2006–danes
47.	Slovensko kulturno društvo Nagelj	Varaždin	2007–danes
48.	Slovensko kulturno društvo Lipa	Buzet	2007–danes
49.	Slovensko kulturno društvo Oljka	Poreč	2007–danes
50.	Slovensko kulturno društvo Gorski Kotar	Čabar	2008–danes
51.	Slovensko kulturno prosvetno društvo Ajda	Umag	2011–danes

V tabeli so zabeleženi ime društva, kraj in obdobje, v katerem je društvo delovalo, ter čas ustanavljanja in eventualno prenehanja delovanja, če je znano. Društva so navedena kronološko po času ustanavljanja, ne glede na kraj delovanja.

Žal zaradi relativno nepopolnih podatkov, ki so dosegljivi in ki jih je bilo možno zbrati iz primarnih ali sekundarnih zgodovinskih virov, ni bilo možno navesti vseh podatkov o času delovanja. Ko se analizira delovanje društev v določenih obdobjih, se vidi, da ima vsako obdobje svoje posebnosti.

Če pogledamo delovanje društev v **obdobju od sredine devetnajstega stoletja do začetka prve svetovne vojne**, je to obdobje, za katero se lahko trdi, da se je na območje današnje Hrvaške naselila kritična masa posameznikov iz današnjih slovenskih krajev, ki je bila potrebna, da bi se organizirala prva združenja. Tako so združenja ustanavljali predvsem v mestih, ki so danes bliže slovensko-hrvaški meji. Ustanovili so jih v večjih mestih, ki so se v času Avstro-Ogrske začela hitro razvijati (Pulj, Opatija – Volosko, Reka, Karlovec, Zagreb). Društva so delovala relativno kratek čas, so pa svoje delovanje obnavljala oziroma je razvidno, da je bilo kmalu po prenehanju delovanja enega društva ustanovljeno novo. Tako je razvidno, da so v Pulju delovala štiri slovenska društva (Riman 2013a, 151–156) in vsa zelo kratek čas (nekoliko let), na Reki pa tri (Riman 2007, 30–44.). Društvo v Zagrebu je delovalo najdlje (Slovenec 1908, 5; Narodni list 1913, 5).

Vsa slovenska društva, za katera so najdena formalna pravila, so imela podobna pravila in so temeljila na tem, da so spodbujala ustanavljanje čitalnice in knjižnice, hotela so organizirati čim več družabnih dogodkov, poudarek pa je bil na medsebojni pomoči. Ta prva slovenska društva niso vedno imela adekvatnih prostorov, tako da so zelo pomembno vlogo imeli, tudi v času drugega obdobja, gostilne in slovenski gostinci (Kržišnik - Bukić 1993, 136–142).

V tem prvem in drugem obdobju delovanja je bil poudarek slovenskih društev na medsebojni pomoči. Člani pa so delovali tudi v smeri ohranjanja jezika in kulture. Podobno je bilo tudi pri drugih društvih na Hrvaškem.

V času **drugega obdobja, torej obdobja med obema svetovnima vojnama**, je bil na območju današnje Hrvaške značilen razcvet slovenskih društev. Prav to obdobje nekateri znanstveniki opisujejo kot zlato obdobje slovenstva na Hrvaškem (Kržišnik - Bukić 2006, 41). Združevanje je bilo zabeleženo na celotnem območju današnje Hrvaške z izjemo območja hrvaške Istre. Tam je bilo težje izvedljivo ustanavljati različne oblike slovenskega združevanja zaradi zakonskih regulativ Kraljevine Italije. Združenja so tako kot v prvem omenjenem obdobju imela humanitarno in podporno funkcijo, mogoče še intenzivnejšo, ker so društva delovala dlje kot tista v

prvem obdobju in so se člani društev lažje organizirali. Delovanje je bilo bolj umirjeno in kontinuirano, člani so delovali tudi v smeri ohranjanja slovenskega jezika in kulture, iz katere so prišli. Združenja so delovala neodvisno eno od drugega. Samo na območju Zagreba so zabeležena različna društva, ki so delovala hkrati in so se razlikovala tako po primarnih ciljnih kot po strukturi članstva. V drugih hrvaških mestih pa je bilo zabeleženo po eno društvo.

Društva so delovala v večjih hrvaških mestih in jih najdemo od Sušaka (tedaj samostojno mesto, danes sestavni del Reke), prek Karlovca in Zagreba do Osijeka, Slavonskega Broda in Splita. Edino društvo, ki ni delovalo v večjem mestu, je bilo Slovensko društvo Danica v Pasjaku (Riman 2010, 133–142). Poleg dejstva, da ni delovalo v urbanem središču, je treba poudariti, da je delovalo na območju Kraljevine Italije.

Ena izmed razlik v primerjavi z društvi v prvem obdobju je tudi to, da so deloma ohranjeni različni pravilniki in statuti. Vseeno pa je arhivsko gradivo ohranjeno izjemno slabo.

Tretje obdobje oziroma obdobje med drugo svetovno vojno pa je pomembno, ker je za zdaj zabeleženo delovanje samo enega slovenskega društva, to pa je bilo Slovensko prosvetno društvo Narodni dom v Zagrebu (Jerma in Todorovski 1999, 31), ki je delovalo v ilegali. Za druga slovenska društva ni potrdila, da so nadaljevala z delovanjem v času druge svetovne vojne.

Četrto obdobje je čas, ko so slovenska društva z več ali manj težav delovala v času obstoja SFRJ. V tem obdobju sta zabeleženi dve društvi, ki sta imeli dolgo obdobje delovanja in še vedno delujeta. Eno društvo je tisto, ki je obnovilo svoje delovanje po ilegalnem obstoju v času druge svetovne vojne in je začelo delovati pod imenom Kulturno-prosvetno društvo Slovenski dom v Zagrebu, uradno leta 1946 (Jerma in Todorovski 1999, 37), neuradno pa vse od konca druge svetovne vojne. Drugo društvo, ki je bilo ustanovljeno v tem obdobju, je bilo Slovenski dom KPD Bazovica, ki nima neprekinjene tradicije, je pa ustanovljeno na temeljih slovenskih društev, ki so delovala na območju Reke in Sušaka v prejšnjih obdobjih. Društvi hranita arhivsko gradivo, kar je ena izmed večjih razlik glede na prejšnja obdobja. V tem obdobju je zabeleženo tudi ustanavljanje društva v Karlovcu, ki je nadaljevalo tradicijo društva, ki je delovalo že v času pred prvo svetovno vojno. V Osijeku pa so dvakrat poskusili ustanoviti društvi, ki sta delovali samo nekoliko let (Riman 2007, 93). Značilno za to obdobje v primerjavi s prejšnjimi obdobji in obdobjem, ki sledi od leta 1991 naprej, je, da v njem deluje majhno število združenj. Njihovo delovanje je v glavnem v

kulturni in prosvetni smeri, podporna funkcija društva pa je skoraj popolnoma opuščena.

Peto obdobje je obdobje od leta 1991 naprej. To je obdobje, v katerem so prebivalci, ki so se izrekli kot Slovenci, pridobili status manjšinskega naroda, in čeprav se število pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem zmanjšuje, število slovenskih društev narašča. Tako jih je bilo po letu 1991 na Hrvaškem ustanovljenih štirinajst. Trenutno jih deluje šestnajst (Josipovič in Kržišnik - Bukić 2010, 154–155). Vsa društva delujejo predvsem s ciljem ohranjanja jezika in kulture ter ponujajo različne dejavnosti v smeri ohranjanja občutja pripadnosti Sloveniji in slovenskemu narodu ter pridobivanja znanja o slovenski kulturi (internetni vir 1). In medtem ko so bili v društvih v prejšnjih obdobjih aktivni člani predvsem mlade osebe (neka tera društva so bila samo študentska), se je danes ta trend spremenil, tako da so mladi člani oziroma njihova odsotnost zelo velik problem sodobnih slovenskih društev.

Ko podrobneje pogledamo delovanje slovenskih društev na Hrvaškem, lahko ugotovimo, da je bila od konca devetnajstega do sredine dvajsetega stoletja skoraj primarna funkcija delovanja društev eksistencialna, pravzaprav so imela društva predvsem poudarjeno humanitarno in podporno funkcijo. Obstaja pa tudi prosvetna, kulturna vloga, ker se je poleg samopomoči na priseljence poskušalo vplivati v smeri njihovega dodatnega informiranja, izobraževanja ali ohranjanja njihovega jezika in kulture, iz katere so prišli. Društva so v prvem in drugem obdobju imela vlogo, da pomagajo priseljenim in tistim, ki se niso uspeli znajti v novi sredini. Poleg tega so pomagali bolnim članom ali članom, ki se jim je dogodila kakšna tragedija (smrt hranitelja družine, brezposelnost itn.) (Fischer 2006, 568). Omenjena finančna pomoč ni bila velika, bila je na ravni dohodka rudarjev, nekvalificiranih delavcev (gosposinj, hišnih pomočnic, industrijskih delavcev itn.). Tako so že leta 1909 člani Slovenskega društva Lipa iz Zagreba ustanovili »zadrugo (...) za medsebojno pomaganje in štednjo s tedenskimi vložki po 50 vin s pravico podeljevanja posojila na tedenske vložke. Ker je na ta način omogočeno najsiromašnejšim slojem v malih zneskih hraniti in v sili si pomoči.« (Slovenec 1909, 4) Po drugi strani je v lokalnem časopisju, kjer je možno najti podatke o slovenskih združenjih, pogosto videti tudi zahvale za moralno in finančno pomoč članom družine, za umrlega ali za hudo poškodovanega člana družine. Poleg tega je ta humanitarna nota delovanja vidna tudi v dejstvih, da so društva zbirala finančne donacije za različna svetovna ali cerkvena humanitarna združenja (na primer Društvo sv. Cirila in Metoda itn.).

Velika težava je v tem, da je bilo to humanitarno, podporno delo za razliko od različnih kulturnih prireditev težko merljivo in ni bilo javno delo. Imena dobrodelnežev in donatorjev običajno ostanejo nezabeležena. Če bi se lahko ugotovilo, kdo so bile te osebe, bi se izpopolnila celotna slika humanitarnega vidika življenja teh društev. Prav zato je težje vrednotiti to smer delovanja združenj kot v primeru druge omenjene, torej kulturne funkcije.

Od druge polovice dvajsetega stoletja do danes je vsepovsod prevladala kulturna funkcija v društvih (Josipovič in Kržišnik - Bukić 2010, 175). Ta je jasnejša, vidnejša širši javnosti in se zaradi tega lahko dobi občutek, da so nekatera društva imela samo to funkcijo. Ta zamenjava podporne smeri delovanja društva se je začela počasi in je prevladala po drugi svetovni vojni. Nastala je predvsem zaradi želje posameznika, da ohrani vsaj spomin na kulturno dediščino kraja, iz katerega je prišel, in da morda te vrednote prenese na svoje potomce (Drnovšek 1992, 265). Danes imajo društva že običajne sekcije, v katerih deluje njihovo članstvo: literarno, dramsko, pevsko, glasbeno, športno, prav tako knjižnice in časopisne oddelke, organizirajo pa tudi tečaje slovenskega jezika (Josipovič in Kržišnik - Bukić 2010, 154).

4 Zaključek

Slovenska društva na Hrvaškem so pomembna, ker so s svojim delovanjem vplivala na slovensko skupnost na določenem geografskem prostoru današnje Hrvaške. Poleg tega so imela humanitarno/podporno funkcijo in so skrbela za svoje člane. Hkrati je s tem delovanjem in samim razvojem društva prišlo do pojavnosti kulturne in prosvetne funkcije. Člani društva in različne dejavnosti, ki so se izvajale v društvih, pa so delovali v smeri ohranjanja jezika in kulture prebivalstva, ki se je soočalo z drugačnim načinom življenja in je bilo obkroženo z drugim jezikom, kar je vplivalo na hitrejšo asimilacijo. V okolju, kakršno je bilo na Hrvaškem, kjer ni obstajalo formalno učenje slovenskega jezika, so društva imela veliko vlogo pri ohranjanju jezika, predvsem pri potomcih priseljencev.

Raziskovanja seveda še niso končana in je vprašanje, ali kdaj sploh bodo, saj je to združevanje slovenskega prebivalstva, tako raznoliko in bogato, hkrati skrito pred javnostjo, predvsem če pogledamo delovanje članov društev v prvem, drugem in tretjem obdobju.

Če se osredotočimo na temo nasploh, je pomembno poudariti, da to ni bila in še vedno ni primarna tema raziskovanja znanstvenikov, ne hrvaških ne slovenskih, čeprav je izjemno pomembna za zgodovino slovenstva in Slovencev na Hrvaškem.

Opombe

- 1 Zakaj je bilo prvo društvo, za katero se ve, ustanovljeno šele leta 1886 (Riman 2013a, 151)? Verjetno zato, ker je bil šele v osemdesetih letih devetnajstega stoletja izpolnjen prvi predpogoj – v določenem geografskem kraju je bilo dovolj posameznikov, ki so se med sabo lahko identificirali po jeziku ali kulturi. Od leta 1813 dalje namreč Pulj postaja glavno vojno pristanišče in med drugim prebivalstvom se vanj priseljujejo tudi posamezniki iz današnjih slovenskih krajev. Tako je po popisu prebivalstva za leto 1880 v Pulju živelo 1.283 Slovencev od skupaj 25.562 prebivalcev (3.933 Hrvatov, 11.606 Italijanov in 4.914 ostalih) (Gelo 1998, 2622).
- 2 Zaradi relativno velikega števila obstoječih publikacij lahko tu navedemo samo nekatere: Budja 1996; Drnovšek 1992; Drnovšek 1996; Drnovšek 2012; Trebše-Štolfa 2001 idr.
- 3 Podroben pregled literature o Slovencih na Hrvaškem sta podala Damir Josipovič in Vera Kržišnik Bukić (2010, 21–45) v delu *Slovensko-hrvaški obmejni prostor: etnične vzporednice med popisi prebivalstva po letu 1991*.
- 4 Tu je treba omeniti, da so tako Triglav kot druge slovenske planine imele zelo pomembno vlogo v kulturni zgodovini Slovencev. Danes, kot tudi prej, je vsako politično ali družbeno usmerjanje slovenske vsakdanjosti prepletено s simbolom Triglava in slovenskih planin (Šaver 2005, 222). Prav zato ni čudno, da so slovenska društva tudi skozi zgodovino nosila imena slovenskih planin. Na primeru slovenskih društev na Hrvaškem so vidna imena, kot sta Triglav in Snežnik.
- 5 Tako je tu možno omeniti Slovensko društvo Triglav, ustanovljeno v Zagrebu leta 1920. Po drugi strani pa so se v zahodnoevropskih državah ustanavljala društva, ki so se delila na katoliška, »jugoslovanska«, socialistična (komunistična), ki so delovala tajno v okviru različnih delavskih društev (Drnovšek 1996, 33). Poleg Marijine družbe in društva Naš dom Zagreb (1932) lahko kot versko društvo omenimo tudi Slomškovo prosvetno društvo (1933). Društvo je nastalo na temeljih cerkvenega pevskega zbora, ki je deloval še od leta 1927 v cerkvi sv. Roka v Zagrebu (Riman 2014a, 121–122).
- 6 Popis slovenskih društev na Hrvaškem je narejen na temeljih predstavljene literature in dodatnih raziskovanj, ki bodo predstavljena v različnih publikacijah v letu 2016.
- 7 Narodno jedinstvo 1928, 2–3.
- 8 Novo doma 1931, 5.
- 9 ARS, SI AS 622.

Literatura in viri

- Arhiv Republike Slovenije (ARS), SI AS 622, Družba sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, 1885–1941.
- Budja, A., 1996. Slovenes in Sweden. *Dve domovini* 7, 219–240.

- Drnovšek, M., 1992. Izselskenco in drugo časopisje med Slovenci v zahodni Evropi do leta 1940. *Dve domovini* 2/3, 265–316.
- Drnovšek, M., 1996. Slovenska izseljenska društva v zahodnoevropskih državah med obema svetovnjima vojnama. *Dve domovini* 6, 33–49.
- Drnovšek, M., 2012. *Slovenski izseljenci in Zahodna Evropa v obdobju prve Jugoslavije*. (Migracije, 22). Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana.
- Drnovšek, M., Kalc, A., 2014. Poklicne migracije Slovencev v jugoslovanskem prostoru med svetovnjima vojnama. V: J. Žitnik Serafin (ur.) *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: zgodovinski oris in sedanost*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 91–117.
- Fischer, J. (ur.) et al., 2006. *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*. Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana.
- Gelo, J. (ur.), 1998. *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske: 1880-1991: po naseljima: knjiga 4*. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.
- Internetni vir 1: Slovenci, <http://www.slovenci.hr/> (25. 11. 2015).
- Jerman, S., Todorovski, I., 1999. *Slovenski dom v Zagrebu: 1929–1999*. Kulturno-prosvetno društvo Slovenski dom, Zagreb.
- Josipovič, D., Kržišnik Bukić, V., 2010. *Slovensko-hrvaški obmejni prostor: etnične vzporednice med popisi prebivalstva po letu 1991*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Josipovič, D., Škiljan, F., 2014. Nekatere novejšje dileme razvoja slovenske manjšine na Hrvaškem s posebnim poudarkom na območju ob meji s Slovenijo. *Razprave in gradivo* 73, 29–47.
- Kržišnik Bukić, V., 1993. Slovenski gostinci in pomen slovenskih gostiln v Zagrebu v 30-ih letih 20. stoletja. *Razprave in gradivo* 28, 136–142.
- Kržišnik Bukić, V., 1995. O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev na Hrvaškem v 20. stoletju. V: V. Kržišnik Bukić (ur.) *Slovenci na Hrvaškem*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 133–188.
- Kržišnik Bukić, V. (ur.), 1995. *Slovenci na Hrvaškem*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Kržišnik Bukić, V., 2006. O Slovencih in slovenstvu na Hrvaškem od nekdaj do danes. V: K. Munda Hirnök, M. Ravnik (ur.) *Slovenci na Hrvaškem: dediščina in sedanost: zbornik referatov s posveta Etnološka dediščina in kulturna podoba Slovencev na Hrvaškem*, Zagreb. Slovensko etnološko društvo, Ljubljana, 15–87.
- Lučev, I., Perić, M., 2006. Institucionalni oblik očuvanja etničkog identiteta Slovenaca u Splitsko-dalmatinskoj županiji-na primjeru Slovenskog kulturnog društva *Triglav* iz Splita. V: K. Munda Hirnök, M. Ravnik (ur.) *Slovenci na Hrvaškem: dediščina in sedanost: zbornik referatov s posveta »Etnološka dediščina in kulturna podoba Slovencev na Hrvaškem«*, Zagreb. Slovensko etnološko društvo, Ljubljana, 137–144.
- Lukežić, I., 2011. *Fluminensia Slovenica*. Svet slovenske narodne manjšine Primorsko-goranske županije; Svet slovenske narodne manjšine mesta Reka, Rijeka.

- Medica, K., 2005. Slovenci v hrvaški Istri od Unije Slovencev za županijo istrsko do prvoga organiziranega društva Slovencev v hrvaški Istri. *Razprave in gradivo* 46, 196–205.
- Medica, K., 2013. Manjšine in mediji med teorijo in empirijo: izkušnja Slovenskega kulturnega društva Istra iz Pulja. V: V. Kotnik (ur.) *Mediji in nacionalne manjšine*. Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba, Koper, 19–36.
- Narodni list* (Celje), 1913. Slovensko društvo »Lipa« v Zagrebu, 10. 7., 5.
- Narodno jedinstvo* (Varaždin), 1928. Sloveniziranje Medjimurja, 12. 4., 2.–3.
- Novo doma* (Split), 1931. Klub Slovenaca u Splitu, 7. 12., 5.
- Riman, B., 2007. Slovensko društvo na Rieci u Riečkom novom listu od 1909. do 1913. godine. *Rijeka* 2, 29–53.
- Riman, B., 2010. Slovensko-hrvatska glazbena suradnja na primjeru Kulturno-umjetničkog društva Danica iz Pasjaka. V: *Ruralna i urbana glazba istarskog poluotoka: zbornik radova sa 6. međunarodnog muzikološkog skupa »Iz istarske narodne riznice«*, Novigrad. Katedra Čakavskog sabora za glazbu, Novigrad, 133–142.
- Riman, B., 2011. Doseljavanje slovenskog stanovništva s današnjeg prostora Republike Slovenije u Pulu do 1918. godine. *Razprave in gradivo* 64, 68–85.
- Riman, B., 2013a. Čitaonicu je osnovala »šaka braće Slovencah« u želji »da pokaže svetu, da se znadu ponositi svojim dičnim imenom, svojim milim jezikom«: slovenska društva u Puli od 1886. do 2011. godine. *Histria* 3, 143–166.
- Riman, B., 2013b. Riječka Slovenka Zora Ausec i Slovenci u Rijeci nakon 1945. godine: »bratski narod« ili nacionalna manjina. V: D. Roksandić, I. Cvijović Javorina (ur.) *Intelektualci i rat: 1939.-1947.: zbornik radova s međunarodnog skupa Desničini susreti 2012*, Zadar. FF press-Filozofski fakultet, Zagreb, 363–378.
- Riman, B., 2014a. Slovenska društva u Hrvatskoj između dva svjetska rata (1918.-1941.). *Časopis za suvremenu povijest* 1, 101–130.
- Riman, B., 2014b. Slovenska zajednica u Rijeci od 1945. do 1991. *Časopis za suvremenu povijest* 3, 535–554.
- Riman, B., Riman, K., 2007. Djelovanje slovenskog doma KPD »Bazovica« u Rijeci. *Rijeka* 2, 55–56.
- Riman, B., Riman, K., 2008. *Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo Bazovica*. Slovenski dom KPD »Bazovica«, Rijeka.
- Riman, B., Riman, K., 2012. *Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo Bazovica*. Solutio: Slovenski dom KPD »Bazovica«, Rijeka.
- Slovenec* (Ljubljana), 1908. Slovenskem društvu v Zagrebu, 8. 2., 5.
- Slovenec* (Ljubljana), 1909. Slovenci v Zagrebu, 16. 8., 4.
- Strašek, F., 2006. Slovenci na Hrvaškem – samoorganiziranost nekadaj in danas. V: K. Munda Hirnök, M. Ravnik (ur.) *Slovenci na Hrvaškem: dediščina in sedanjost: zbornik referatov s posveta »Etnološka dediščina in kulturna podoba Slovencev na Hrvaškem«*, Zagreb. Slovensko etnološko društvo, Ljubljana, 97–104.
- Šaver, B., 2005. *Nazaj v planinski raj: alpska kultura slovenstva in mitologija Triglava*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

- Škiljan, F., 2011. Pisanje slovenskog časopisa *Odmev* 1932. i 1933. *Studia lexicographica* 1, 136–162.
- Škiljan, F., 2015. *Slovinci u Varaždinu i Varaždinskoj županiji*. Slovensko kuturno društvo Nagelj, Varaždin.
- Škiljan, F., Vukić, A., 2015. Migracije Slovenaca na područje sjeverozapadne Hrvatske (Varaždinska i Krapinsko-zagorska županija). *Podravina* 27, 175–189.
- Trebše-Štolfa, M., Klemenčič, M. (ur.) 2001. *Slovensko izseljenstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*. Združenje Slovenska izseljenska matica, Ljubljana.
- Zupančič, J., 2003. Čezmejne dnevne delovne migracije v slovenskem obmejnem prostoru. *Razprave in gradivo* 43, 68–111.
- Žitnik Serafin, J., 2014. Prerez zgodovine slovenskih kulturnih društev v jugoslovanskem prostoru. V: J. Žitnik Serafin (ur.) *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: zgodovinski oris in sedanjost*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 137–179.
- Žitnik Serafin, J. (ur.), 2014. *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: zgodovinski oris in sedanjost*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana.